

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

249045

การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการ
ทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังโฮ
ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

สุพรรณษา สมโพธิ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
สิงหาคม 2554

๒๐๐๒๕๔ ๑๗๙

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

249045

การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการ
ทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ
ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

สุพรรณยา สมโพธิ์

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
สิงหาคม ๒๕๕๔

การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการ
ทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้นำฝายวังไฮ
ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

สุพรรณยา สมโพธิ์

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษยกับสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.มนัส สุวรรณ

.....

รองศาสตราจารย์ประสาน ตั้งสิกบุตร

.....กรรมการ

รองศาสตราจารย์ประสาน ตั้งสิกบุตร

.....กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชฎาภรณ์ ทองถาวร

19 สิงหาคม 2554

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝายโดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากบุคคลหลายท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการศึกษา ส่งผลให้ผู้เขียนได้ขยายเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทักษะ ประสบการณ์ ซึ่งนำไปใช้ในการทำงานและการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ที่ได้อนุเคราะห์มอบทุนการศึกษาเพื่อใช้ในการค้นคว้าวิจัย ประจำปี 2552 และ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้มอบทุนการศึกษา ประจำปีการศึกษา 2552 วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดีจากความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ประสาน ตั้งสิกบุตร ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำชี้แนะ คำปรึกษา และตรวจแก้วิทยานิพนธ์ จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. มนัส สุวรรณ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รัชฎาญจน์ ทองถาวร คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ คุณชัชวาล ทองดีเลิศ คุณนิคม พุทธา คุณสุนีย์ แสนออน คุณโอฬาร-คุณนุจิรัตน์ อ่องพะ พ่อมมา ฟองไหล พ่อบุญเลิศ จันทิมา พ่อวิลาศ ใจคำ พ่อหลวงประสงค์ ตาแสง พ่อหลวงสุนทร เทียนแก้ว แม่หั่ว ศรีบุญยัง และกลุ่มผู้ใช้น้ำจากฝายวังไฮทุกท่านที่มีอาจกล่าวถึงได้ทั้งหมด ณ ที่นี้ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์และร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณน้องศิวดล แก้วพวงใหม่ ที่ช่วยสานต่อเรื่องการทำแผนที่พิกัดทางภูมิศาสตร์ (GPS) จนสำเร็จ ขอขอบคุณกำลังใจของร่วมชั้นเรียน (MEM 13) ทุกคน และพี่น้องชาว MEM ที่คอยสนับสนุนให้กำลังใจแก่ผู้เขียนด้วยความเข้าใจตลอดมา

ที่สำคัญที่สุดที่ผู้เขียนมีอาจจะเลยที่จะกล่าวถึงได้คือพระคุณอันล้นเหลือของบิดา มารดา ที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนทุกด้าน และพันโทสมศักดิ์ พรหมมินทร์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ด้านที่พักอาศัยตลอดระยะเวลาในการศึกษาครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่ง

ท้ายที่สุดนี้ หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาด ผู้เขียนขอภัยเป็นอย่างสูงในข้อบกพร่องและความผิดพลาดนั้น และหวังว่าวิทยานิพนธ์นี้คงมีประโยชน์บ้างไม่มากนักน้อยสำหรับผู้สนใจกับการจัดการความรู้ต่อไป

สุพรรณษา สมโพธิ์

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์

การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เขียน

นางสาวสุพรรณษา สมโพธิ์

ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ประสาน ดังสิกบุตร

บทคัดย่อ

249045

การศึกษาเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) ศึกษาการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ ด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ผลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ และสรุปผลการศึกษา ดังนี้

การจัดการความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย พบว่าการจัดการความรู้ของชุมชนสามารถนำไปสู่การจัดการปัญหาได้มากกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพราะเป็นการแก้ไขปัญหาค้นหาสาเหตุด้วยการเรียนรู้แบบสืบค้นหาสาเหตุของปัญหา ทำให้เกิดความรู้และประสบการณ์จากการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ ความรู้ของชุมชนที่ได้มีการเรียนรู้อย่างจากการลองผิดลองถูก เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจความหลากหลายของทรัพยากรจากวิถีชีวิต ผ่านการกล่อมเกลாதองศาทางสังคม ทดลองปฏิบัติร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดเวลา มีการคัดเลือกความรู้ การผลิตซ้ำ และการถ่ายทอดผ่านตัวบุคคล

การจัดการความรู้จึงช่วยยกระดับการเรียนรู้เพราะเป็นการนำประสบการณ์เดิมจากการปฏิบัติที่ผ่านมาเป็นฐานการการสร้างความรู้ใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ นำไปสู่แนวทางการปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จ แม้สถานการณ์จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ชุมชนก็มีการ

ปรับเปลี่ยนไป โดยยังคงอาศัยการจัดการความรู้เพื่อปรับตัวให้เหมาะสมต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย พบว่ามีการเรียนรู้ได้อาศัยการจัดการความรู้ เพราะมีการกำหนดปัญหา ค้นหาแนวทางการแก้ไข กำหนดความรู้ที่ต้องสร้างหรือค้นหาเพิ่ม โดยใช้เวทีพูดคุยจนได้แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับปัญหาและบริบทชุมชน พัฒนาการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานร่วมกันของเครือข่ายความรู้ทั้งหมดจึงกลับไปเป็นความรู้ในตัวบุคคล หมุนเวียนเป็นเกลียวนำไปสู่ความรู้ ให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ คือ ด้านภูมิโนเวศ ศักยภาพของตนเอง ศักยภาพของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และศักยภาพของเครือข่ายต่อไป ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การเกิดและขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากภาคีหลายฝ่าย แต่ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มก็สามารถนำความรู้ไปสู่การสร้างเครือข่ายร่วมกับภาคีอื่นๆได้ ทำให้มีพลังในการเปลี่ยนแปลงพัฒนาศักยภาพการจัดการเหมืองฝายผ่านองค์ความรู้ที่แก้ปัญหาและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

Thesis Title	Local Knowledge Management and Learning Network on Water Resource Management of Muang Fai System by Water User Groups at Fai Wang Hai, Chiang Doa Sub-district, Chiang Doa District, Chiang Mai Province
Author	Miss Suphunsra Sompot
Degree	Master of Arts (Man and Environment Management)
Thesis Advisor	Assoc. Prof. Prasarn Tangsikabuth

ABSTRACT

249045

The objectives of this study were to study 1) the management of local wisdom in managing water resources with the irrigation system, and 2) the construction of a learning network for managing water resources with an irrigation system. The study was conducted and analyzed based on the concept of qualitative research. The data was collected from the target population living in the research area by conducting personal interviews, group discussions, and observations. The findings were shown to be the following.

According to the study of the management of local wisdom in managing water resources with an irrigation system, it was found that the management of local wisdom could lead to dealing with solutions more than solving immediate problems. It was the solution to the root cause of the problem by discovery learning which brought into the practice of skills, experiences, and learning by doing. The local wisdom was generated from trial and error learning considered as knowledge management because it was enhanced from learning and understanding the basis of resource diversity from the way of life and through socialization. There was trying out through learning to share. Also, there were knowledge selection, reproduction, and transmission through the individuals.

The management of knowledge, therefore, helped improve learning because it took the errors from the previous practice or lessons learned as a basic concept to generate the new

knowledge in order to exactly solve the root cause of the problem and lead to the best practice. Although the circumstances have changed under various conditions and brought the community knowledge into changes, it is still based on the knowledge management to help the community learn to adapt into internal and external changes appropriately.

The study of the construction of a learning network in managing water resources with an irrigation system showed that there was learning by employing knowledge management since there were the processes of setting problems, finding solutions, and indicating knowledge that needed construction or research, through talks and discussions until found out the suitable practice to the problems and community context. Moreover, the development from cooperation learning network turned to be tacit knowledge and rotated as knowledge spiral, which led to the development of the landscape ecology, self-potential, water consuming group's potential, and the network's potential. The results of the study also pointed out that the generation and expansion of learning networks might not need to be started by various associates. It could depend on the cooperation from the group members which would lead to network construction with other associates which could empower the obvious changes and potential development in irrigation system management through the use of problem and solution and finally bring into the sustainable development.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญแผนภูมิ	ฏ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
1.3 ขอบเขตการศึกษา	4
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้	8
2.2 แนวคิดเรื่องการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย	19
2.3 แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา	25
2.4 แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน	29
2.5 แนวคิดเรื่องเครือข่าย	32
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
2.7 กรอบแนวคิดในการศึกษา	44
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	46
3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล	47
3.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล	48
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	50
3.5 การตรวจสอบข้อมูล	51
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	52

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
4.1 ประวัติเหมืองฝายวังไฮ	57
4.2 พัฒนาการความเป็นมาของเหมืองฝายวังไฮ	59
4.3 ลักษณะทางกายภาพและพื้นที่รับน้ำ	66
4.4 พัฒนาการการจัดการน้ำระบบเหมืองฝายวังไฮ	75
4.5 การจัดการความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย	109
4.6 การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย	130
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการศึกษา	143
5.2 อภิปรายผล	148
5.3 ข้อเสนอแนะ	155
บรรณานุกรม	157
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	168
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก	173
ประวัติผู้เขียน	175

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
3.1 แสดงการสรุปเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล	56
4.1 การสรุปบทเรียนของกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ	137

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
4.1 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่รับน้ำเหมืองฝายวังไฮ	67
4.2 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่รับน้ำเหมืองฝายวังไฮ บ้านม่วงฆ้อง	68
4.3 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่รับน้ำเหมืองฝายวังไฮ บ้านดง	69
4.4 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่รับน้ำเหมืองฝายวังไฮ บ้านทุ่งหลุก	70
4.5 ฝายวังไฮ	71
4.6 ปากเหมือง	71
4.7 ประตูระบายน้ำหรือเหมืองเสีย	71
4.8 เหมืองหลักส่งน้ำจากตัวฝาย	71
4.9 ปุ่มแบบเก่า (ปุ่มคอกหมู)	71
4.10 ปุ่มแบบใหม่ (ปุ่มคอนกรีต)	71
4.11 ลำเหมืองซอยส่งน้ำเข้านา	72
4.12 ประตูเหมืองซอย	72
4.13 พื้นที่รับน้ำทำการเกษตร	72
4.14 กว๊วยหิน (ชะลอ) วัสดุที่ใช้สร้างฝายในอดีต	79
4.15 ไม้หลัก วัสดุที่ใช้สร้างฝายในอดีต	79
4.16 ก่อหิน วัสดุที่ใช้สร้างฝายในปัจจุบัน	79
4.17 หินที่นำไปบรรจุในก่อก่อหิน วัสดุที่ใช้สร้างฝายในปัจจุบัน	79
4.18 การนำหินบรรจุในก่อก่อหินเพื่อซ่อมแซมฝาย	83
4.19 หินที่บรรจุในก่อก่อหิน	83
4.20 การนำกระสอบทรายวางทับชั้นก่อก่อหิน	83
4.21 ฝายวังไฮหลังการซ่อมแซมแล้ว	83

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
2.1 องค์ประกอบหลักของสิ่งแวดล้อมศึกษา	28
2.2 กรอบแนวคิดของ Jeremy Boissevain ในการแบ่งปริมาณของเครือข่ายบุคคล	33
2.3 เครือข่ายสังคม หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อกันและกัน	34
4.1 พัฒนาการความเป็นมาของระบบเหมืองฝายวังไฮ	65
4.2 การส่งแรงงานซ่อมแซมฝายและขุดลอกลำเหมือง	95
4.3 การลงแขกหรือการเอามือเอววันของกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ	98
4.4 ขั้นตอนและกระบวนการในการขอลงน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายวังไฮ	100
4.5 การบ่งชี้หรือกำหนดประเภทความรู้ หรือ Define	112
4.6 การสร้างและค้นหาความรู้ หรือ Create	118
4.7 การสกัดและจัดเก็บความรู้ หรือ Capture	121
4.8 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือ Share	124
4.9 การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ Use	126
4.10 สรุปการจัดการความรู้ในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย	129